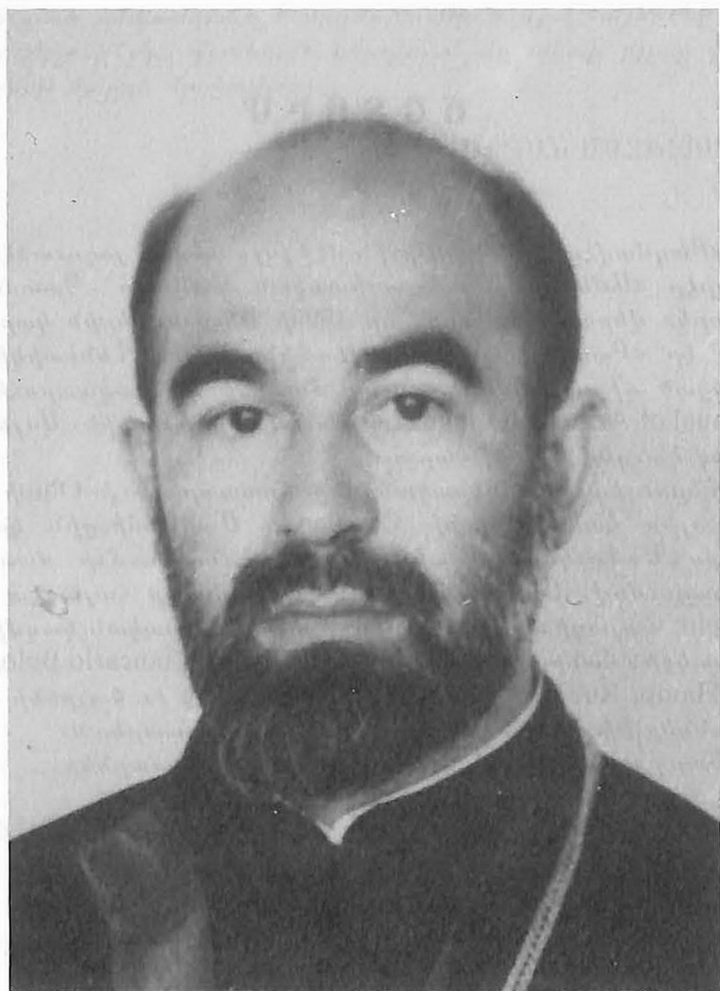

ԳԵՐՅ. Հ. ՊՕՂՈՍ Խ. ՎՐԴ. ԱՆԱՆԵԱՆ

ՀԱՆԳԻՍՏ

ԳԵՐՅ. Հ. ՊՕՂՈՍ Ծ. ՎՐԴ. ԱՆԱՆԵԱՆԻ

(1922–1998)

Շաբաթ, 11 Յուլիս 1998, յետմիջօրէի, Մխիթարեան Միաբանութեան նախկին արքայապետ Գերյ. Հ. Պօղոս Ծ. Վրդ. Անանեան, յետ կարճատեւ հիւանդութեան՝ իր սրբալոյս հոգին կ'աւանդէր երկնաւոր Հօր ձեռքերուն մէջ:

Հազիւ շաբաթ մը առաջ, ընդառաջելով իր ջերմ փափաքին, Երկուշաբթի 6 Յուլիսին՝ վաղ առաւօտուն, ուսահամբոյրով ու ողջերթով ճանապարհած էինք զինքը, երիտասարդ վարդապետի մը ընկերակցութեամբ, դէպի Լիբանան, Պիքֆայայի Մխիթարեան ամառանոցը, իր նախասիրած հանգստավայրը՝ Լեռնալիբանանի զով ու օդասուն բարձունքներուն վրայ:

Գերյարգելի Հ. Պօղոս Ծ. Վրդ. Անանեան, սուրբ աւագանի անունով՝ Անտոն, ծնած է Պոլիս, 1922ի Ապրիլ 27ին (Մխիթար Արքայապետ մահուան տարեդարձին, ինչպէս ինքը կը սիրէր յիշեցնել մեզի), եւ հազիւ տասնմէկամեայ, 1933ի Դեկտեմբեր 16ին, կը ժամանէ Ս. Ղազար, ուր իր նախնական եւ երկրորդական ուսումները յաջողութեամբ կ'աւարտէ 1930–1940 շրջանին, եւ իր դասակից ընկերներով կը նուիրուի՝ Հ. Կիրեղ Վրդ. Քիպարեանի շունչին ու առաջնորդութեան տակ, ներանձնական վանական կեանքի պատրաստութեան (նորընծայութիւն): 1943ի Հոկտեմբեր 24ին, աւարտած Հռոմի «Գրիգորեան» համալսարանի փիլիսոփայական ուսումնաշրջանը, մշտնջենաւոր ուխտերով կ'անդամակցի Մխիթարեան Միաբանութեան: Յետ յաջողութեամբ բոլորելու աստուածաբանական ուսումներն ալ, վերոյիշեալ համալսարանին մէջ, 1946ի Սեպտեմբեր 8ին, կուսակրօն քահանայ կը ձեռնադրուի Ս. Ղազարի մէջ: Իր դասակից ընկերներն են Լուսահոգի Հ. Եփրեմ Վրդ. Տէր-Ղազարեան, Հ. Ներսէս Արք. Տէր Ներսէսեան, եւ Լուսահոգի Հ. Կոմիտաս Վրդ. Մանուկեան:

Հագիւ դռները բացուած (ըստ Մխիթարեան աւանդական բացատրութեան) Հ. Պօղոս, իր երիտասարդ եռանդին կորովով, 1947էն մինչեւ 1970, կը նուիրուի վանքի ժառանգաւորներու դաստիարակութեան ու կազմաւորումին: 1964էն ի վեր, բացի ընտրուելէ Ընդհանուր Գործակալ Միաբանութեան առաջի Ս. Գահուն Հոռմի, կը նշանակուի նաեւ Աղերսարկու Մխիթար Աբբաճօր երանացուման դատին:

Ամբողջապէս Մխիթարեան Միաբանութեան ի սպաս դրուած՝ շուրջ քսանհինգամեայ գործունէութենէ մը ետք, 1970ին, 10 Յուլիսին կ'ընտրուի 10րդ Ընդհանուր Աբբաճայր Մխիթարեան Միաբանութեան, պաշտօն մը, որ կը վարէ 12 տարիներ: Այնուհետեւ, մինչեւ իր վերջին շունչը, Գերյ. Հ. Պօղոս Մ. Վրդ. Անանեան, կը նուիրուի ամբողջապէս իր նախասիրած զբաղումին. հայ բանասիրութիւնը՝ յատկապէս սիրելով Ս. Ղազարի ձեռագիրները, մանաւանդ հաւաքելով նախնեաց անտիպ երկեր եւ ամբարներով ուսումնասիրական անբաւ ատաղձ, կ'աշխատակցի «Բազմավէպ»ին, արձանագրելով թանկագին եւ արժէքաւոր էջեր:

Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի ձեռնադրութեան թուականի եւ պարագաներուն մասին ընդարձակ ուսումնասիրութիւնը (1959-60), ինչպէս նաեւ Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի վարքի հետազօտութեան նուիրած իր յօդուածաշարքերը (1962-69), որոնք իր լաւագոյն արտադրութիւններն են, իսկոյն գրւած են միջազգային համբաւի տէր ուսուցչապետներու ուշադրութիւնը, արժանանալով անոնց խոր գնահատանքին:

Արժէքաւոր նկատողութիւններ ունի նաեւ Մխիթար Աբբաճօր «Յաղագս Մարթեմաթիքայի» գիրքին (1949), Անանիա Շիրակացիի մատենագրութեան (1950):

Գերյ. Պօղոս Մ. Վրդ. Անանեան աշխատակցած է եւրոպական 12 հատորնոց Bibliotheca Sanctorum մեծ հանրագիտարանին (1961-69), հոգալով անոր հայկական բաժինը, հաղորդելով մեր տօնացոյցը, բոլոր հայ սուրբերու մասին համադրական վերլուծումներ, եկեղեցապատմական տեսութիւններ, մատենագիտական ցանկերով ճոխացած (յատկապէս նշելի՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի, Մեսրոպ Մաշտոցի եւ Ս. Ներսէս Շնորհալիի նուիրուած բաժինները)

Նմանապէս Dictionnaire d'Histoire et de Geographie ecclésiastique հանրագիտարանի ԺԵ եւ ԺԶ հատորներուն տուած է Ը գիրին տակ ամփոփուած հայկական բաժինը (1963-1969): Աշխատակցած է Enciclopedia Cattolica հանրագիտարանի Է հատորին (1951), նոյն ուղղութեամբ:

Հայ ծէսի մասին քննարկումներ կատարած է, յատկապէս մեր Պատարագամատոյցի ծագման ու կազմաւորման հարցերուն շուրջ, աշխատակցելով Ծիսական Յանձնախումբին՝ որ Հայ Կաթողիկէ նուիրապետութեան կարգադրութեամբ կեանք առաւ 1962 թուականէն սաղին: Այդ թուականներէն ի վեր, անդամակցեցաւ նաեւ Արեւելեան Եկեղեցիներու Ս. Ժողովի Հռոմի ծիսական մասնաճիւղի Յանձնախումբին: Աշխատանքի բեղուն տարիներ, որոնք յանգեցան կարեւոր որոշումներու, շնորհիւ իր բծախնդիր, ճշգրիտ եւ փաստաթուղթերու վրայ հիմնուած աղբիւրներուն:

Իբր թարգման Ս. Էջմիածնէն եկող դէտերուն, մասնակցած է Վատիկանեան Տիեզերական Ժողովի նիստերուն ալ, եւ շատ օգտակար ծառայութիւն մատուցած Ամենայն Հայոց Վեհափառ Վազգէն Ա. Կաթողիկոսի նուիրակներուն (Գերշ. Պարգեւ Սրբազան Գէորգեան եւ Տիար Գրիգոր Պէքմեզեան), հոգեկան մտերմիկ հաղորդակցութիւն մը ստեղծելով անոնց հետ:

Մեծ աշխատանք թափած է վերջին տարիներուն, ուսումնասիրելու 1600-1800 թուականներու մեր եկեղեցւոյ պատմութիւնն ու կրօնական այլազան հոսանքներու կազմաւորումն ու ուղղութիւնները, սատարելու համար Մխիթար Աբբահօր նամակներու քննական հրատարակութեան: Այս առիթով, երկարօրէն պրպտելով Մխիթարեան դիւանը, խորապէս տեղեկացած է Միաբանութեան պատմութեան դարաւոր ծալքերուն ու ելեւէջներուն:

Բնատուր վանականի խառնուածքով, օժտուած սուր իմացականութեամբ, տիրացած բացառիկ հմտութեան հայ եկեղեցական պատմութեան, հայրախօսութեան, աստուածաբանական, դաւանաբանական եւ իմաստասիրական հարցերու, գիրքերով, յօդուածներով եւ խօսակցութիւններուն կը միջամտէր միայն նորութիւն մը ըսելու, եւ յայտնագործութիւն մը կատարելէ ետք, այնուհետեւ չէր սիրեր վերադառնալ այդ նիւթերուն շուրջ:

Ոստած ու գրած ատեն ճշգրիտ բառն ընտրող, գրածին նկատմամբ խստապահանջ եւ աւելորդ բառ չգործածող, լուռ, սակաւախօս, գրեթէ աննկատ մնալու չափ համեստ:

Հայր Պողոսը հայագէտ բանասէր էր բառի դասական իմաստով. զբաղեցաւ մեր մատենագրութեան ու պատմութեան առաւելապէս դասական շրջանի յուշարձաններով ու խնդիրներով: Սակայն ամենակարեւորն այն է, որ խղճի գիտնական էր, որեւէ խնդրի վերաբերող կանխատրամադրուածութիւն չունէր, զերծ էր նաեւ կրօնա-դաւանական նեղմտութենէ, լայնախոհ ու արդարամիտ գիտնական էր:

65 տարիներ, Գերյ. Պօղոս Մ. Վրդ. Անանեան, դարձած է խորհրդանիշ Մխիթարեան վանականի, իր աղօթասիրութեամբ, ծիսական նախանձախնդրութեամբ, ուխտերու հանդէպ հաւատարմութեամբ, ան մեծ խոնարհամտութեամբ գործադրեց վանական օրէնքները:

Իր աշխատասենեակը դարձաւ իրեն համար խորան մը, զինք շրջապատող գիրքերն ու ձեռագիրները եղան ներկայութիւնը Աստուծոյ ձայնին, որ կը խօսի մտքին ու սրտերը կը ջերմացնէ:

Բարեկամական սերտ կապեր ունէր հայաստանաբնակ բազմաթիւ հայազէտներու, առանձնապէս՝ Մաշտոցեան Մատենադարանի նախկին տնօրէն, հանգուցեալ ակադեմիկոս Լեւոն Պաշիկեանի հետ:

Ընդհանրապէս կը խուսափէր աշխարհիկ շրջանակներէ ու մեծամեծ ծրագիրներ մշակելէ. մեզի ստէպ կը յիշեցնէր, թէ Մխիթար Աբբա՛հայր մեծ եղած է իր համեստութեամբ:

Իմաստալից կեանք մը ամբողջ ի սպաս դրուած իր Միաբանութեան եւ Հայ Եկեղեցւոյ, ուրկէ քիչ մը ամէնքս կայծեր քաղելով, մեծապէս օգտուած ենք իր անխոնջ նուիրումէն, ներանձնական կեանքի օրինակէն, հայագիտական արտադրութիւններէն:

Հայր Անանեանի գիտական վաստակը ունի ո՛չ միայն կիրառական, այլեւ՝ ուսուցողական մեծ արժէք. անոր գործերուն ընթերցումով կազմաւորուելու են հայազէտներու նորանոր սերունդներ:

Վերջին տասնամեակին, յառաջացած շաքարախտը, զգալապէս տկարացուցած էր իր տեսողութիւնը եւ ընդհանուր տկարութիւն յառաջացուցած. այնուհանդերձ երբեք չզաղրեցաւ իր բանասիրական պրպտումներէն եւ կը յամառէր խոշորացոյցի մը օժանդակութեամբ կարդալ ձեռագիրներ, որուն լաւագոյն պտուղը հանդիսացաւ «Ս. Ղազարի Զեռագիրներու Մանրանկարչութեան» երկրորդ հատորին համար իր պատրաստած ուսումնասիրութիւնը ուր կրցաւ ստուգել եւ ապացուցանել Մլքէ Թադուհիի աւետարանին թուականը, որ Թ դարէն անցաւ է դար, դառնալով հայկական հնագոյն ձեռագիրը եւ աշխարհիս հնագոյն աւետարաններէն մին:

Պարոյր Մուրատեան չէր սխալած երբ կը յայտնէր այն կարծիքը թէ Գերյ. Հ. Պօղոս Մ. Վրդ. Անանեան «Ներկայիս ապրող մեծագոյն բանասէրն» է, արտայայտութիւն մը որ անկասկած յաւերժ սեփականութիւնը պիտի մնայ լոսկեաց ու համեստ գիտնական վանականին, որ գիտցաւ բարձրանալ անմահներու պատնէշն ի վեր ու անկից ճախրել դէպի յաւիտենական

բարձունքները այն ոգեղէն աշխարհին, ուր, դարերէ ի վեր, կը բոցկլտան հայ պանդէոնի լուսատու աստղերէն՝ Մաշտոցը, Խորենացին, Շնորհալին... Ալիշանը, Բագրատունին, Աւգերեանը: Ներամփոփուած այս գլխադիր մտաւորականը, նրբահիւս շերամի նման, իր «պատմաբանասիրական կեանքը» ամփոփեց յիսուն տարիներու ոսկի շրջագիծի մը մէջ: Ան հանրութեան ներկայացաւ պահ մը միայն՝ 1970-1982, որպէս Մեծն Մխիթարի արժանաւոր 10րդ զահակալը, ապա՝ կրկին մխրճուեցաւ հայ բանասիրութեան ծով աշխարհին մէջ:

Գերյարգելի Վարդապետին անձնական յուշագրութեան մէջ վկայութիւններ կան, ուր հայրենիքի թէ արտասահմանի լրջախոհ մտաւորականութիւնը լիովին կը բաժնէ անոր ազգային եւ կրօնա-դաւանական խիզախ տեսակէտները:

Գերյարգելի Հ. Պողոսի քահանայաթաղի կարգը եւ յուղարկաւորութիւնը տեղի ունեցաւ Լիբանանի մէջ Ռաուտայի Մխիթարեան Վանատան մատրան մէջ, Հինգշաբթի, 16 Յուլիսի յետմիջօրէին, նախագահութեամբ Հոգեւոր Տիրոջ եւ մասնակցութեամբ հոգեւոր դասի բազմաթիւ եկեղեցականներու, նոյնպէս պետական, մշակութային եւ հաւատացեալներու հոծ բազմութեան: Դամբանական խօսեցան Գերպ. Վարդան Եպս. Աշգարեան եւ Մխիթարեան Միաբանութեան Ընդհ. Աբբահայր Հ. Վարդան Մ. Վրդ. Քէչիչեան: Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան կողմէ ներկայացուցիչ՝ Գերաշնորհ Տէր Վարդան Արք. Տէմիրճեան երիցաբերեց «ողջոյն» ստեղի շարականը, այս աշխարհէն հրաժեշտի եւ յարգանքի վերջին բարեւը ուղղելով դէպի արարիչը վերադարձող յաւիտեանական ճանապարհորդին:

Ներկայիս անոր աճիւնները կը հանգչին Լիբանանի մէջ Ռաուտայի Մխիթարեան Վանատան հողատարածքի վրայ կառուցուած դամբարանին մէջ:

Գերյ. Հայր Անանեանի վախճանումը մեծ կորուստ է ո՛չ միայն Մխիթարեան Միաբանութեան, այլեւ՝ ընդհանրապէս հայագիտութեան, հայ միջնադարագիտութեան եւ հայկական բանասիրութեան ու աղբիւրագիտութեան համար:

Խաղաղութի՛ւն անբասիր հոգիիդ, սիրելի հայր, ու երկնաճիր մխիթարութիւն Մխիթարեան Միաբաններուս:

Խմբագրութիւն

ԳԵՐՅ. Հ. ՊՕՂՈՍ Ծ. ՎՐԴ. ԱՆԱՆԵԱՆԻ

ԳՐԱԿԱՆ ՀՈՒՆՁՔԸ

«ԲԱԶՄԱՎԷՊ» ՀԱՆԴԷՍԻ ՄԷՋ

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԾ ՅՕԴՈՒԱԾՆԵՐ

- 1.- Քննական ակնարկ հայկական վաւերաբուղթի մը, Տիրաւոր Վերադիտման մասին, (1951) *ԹԻԼ* 3-4, էջ 49-57, *ԹԻԼ* 5-6, էջ 129-134:
- 2.- Արտաշատի ժողովքը եւ անոր մասնակցող եպիսկոպոսները, (1951) *ԹԻԼ* *ԹԻԼ* 9-10, էջ 256-262, (1952) *ԹԻԼ* 1-2, էջ 4-10:
- 3.- Հայ եպիսկոպոսներու ինքնագլուխ ձեռնադրութեան մասին նկատողութիւն մը (ուսցչ. Կարիթի մէկ ծանօթութեան առիթով), (1952) *ԹԻԼ* 7-9, էջ 149-152:
- 4.- G. Garitte, *La Narratio de rebus Armeniae*. Edition critique et commentaire, (corpus scriptorum christianorum, vol. 132, subsidia t. 4), Louvain, Imprimerie orientaliste, 1952, in 8°, XLIV, - 483 (*Գրախօսեց Հ. Պ. Ա.*), (1952), *ԹԻԼ* 7-9, էջ 186-189:
- 5.- Ճշդում մը Կորիւնի «Վարք Մաշթոցի» հրատարակութիւններուն մէջ, (1955) *ԹԻԼ* 11-12, էջ 238-243:
- 6.- Դաւիթ Անյաղթի անտիպ մէկ ճառը, (1956) *ԹԻԼ* 3, էջ 63-69, *ԹԻԼ* 4-5, էջ 89-94:
- 7.- Պատմական յիշատակարան մը Դուրիւնի Բ. ժողովքի մասին, (1957) *ԹԻԼ* 5-6, էջ 111-121, (1958) *ԹԻԼ* 3-5, էջ 64-72, *ԹԻԼ* 6-7, էջ 117-131:
- 8.- «Բանբեր Մատենադարանի» (*Երեւան*, 1956), (*Գրախօսեց Հ. Պ. Ա.*), (1957) *ԹԻԼ* 11-12, էջ 289-291:
- 9.- Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի ձեռնադրութեան բուականը եւ պարագաները, (1959) *ԹԻԼ* 1-2, էջ 9-23, *ԹԻԼ* 6-8, էջ 129-142, *ԹԻԼ* 11-12, էջ 225-238, (1960) *ԹԻԼ* 3-4, էջ 53-60, *ԹԻԼ* 5-6, էջ 101-113:
- 10.- Վարք Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի, (1962) *ԹԻԼ* 9-12, էջ 208-236, (1963) *ԹԻԼ* 9-12, էջ 237-246, (1964) *ԹԻԼ* 4-6, էջ 105-112, *ԹԻԼ* 7-9, էջ 182-190, (1965) *ԹԻԼ* 1-3, էջ 6-13, *ԹԻԼ* 8-10, էջ 206-214, (1966) *ԹԻԼ* 4-6, էջ 86-94, *ԹԻԼ* 7-8, էջ 161-167, *ԹԻԼ* 9-10, էջ 209-215, (1967) *ԹԻԼ* 1-2, էջ 5-11, *ԹԻԼ* 3-5,

- էջ 58-69, *ԹԻԼ* 9-10, էջ 197-205, *ԹԻԼ* 11-12, էջ 243-251, (1968) *ԹԻԼ* 4-6, էջ 95-103, (1969) *ԹԻԼ* 1-3, էջ 1-8, *ԹԻԼ* 4-7, էջ 97-108:
- 11.- Յովհաննէս Քոռեպիսկոպոսի երկու մատերը, «Ներբողեան ի Ս. կաթողիկէ եկեղեցի» եւ «Վասն որ ի Վարագ երեսեցաւ Ս. Նշանն (*բնագիր եւ ուսումնասիրութիւն*)», (1966) *ԹԻԼ* 1-3, էջ 14-28:
 - 12.- Ոսկան Վրդ.ի լատիներէն թարգմանութիւնը Կորինի «Վարք Մեսրոպայ» համառօտ պատմութեան (*Հայերէն եւ իտալերէն*), (1966) *ԹԻԼ* 11-12, էջ 273-283:
 - 13.- Ոսկան Վրդ.ի մամականին, (1966) *ԹԻԼ* 11-12, էջ 293-308, (1967) *ԹԻԼ* 6-8, էջ 130-134, 293-308:
 - 15.- Սեբէոսի պատմութիւնը եւ անանունի առեղծուածը (*Գ. Աբգարեանի*), (*Գրախօսեց Հ.Պ.Ա.*), (1969) *ԹԻԼ* 8-10, էջ 262-267:
 - 16.- Ո՞վ է Սեբէոսի պատմութեան հեղինակը, (1970), *ԹԻԼ* 1-3, էջ 5-22, :
 - 17.- Սեբէոսի պատմութեան առաջին չորս գլուխները, (1970), *ԹԻԼ* 9-10, էջ 230-236, (1971), *ԹԻԼ* 1-2, էջ 9-24, (1971), *ԹԻԼ* 3-4, էջ 181-194:
 - 18.- Սեբէոսի պատմութեան Գ. եւ Դ. գլուխները, (1972), *ԹԻԼ* 1, էջ 13-36:
 - 19.- Սեբէոսի պատմութեան առաջին չորս գլուխներու աղբյւր մնացեալ մասին հետ, (1973) *ԹԻԼ* 1, էջ 12-35:
 - 20.- Ս. Ներսէս Շնորհալի Կթդ. Հայոց, (1973) *ԹԻԼ* 3-4, էջ 326-361, (1974) *ԹԻԼ* 3-4, էջ 229-258, (1975) *ԹԻԼ* 3-4, էջ 348-364:
 - 21.- Երնշ. Միխիթար Արքաեօր ծննդեան 300ամեակին առիթով (1676-1976). *Շրջաբերական նամակ ուղղուած Միխիթարեան Միաբանութեան բոլոր անդամներուն*, (1976) *ԹԻԼ* 1-2, էջ 5-13:
 - 22.- Քրիստոնէութեան հետքեր՝ Հայաստանի մէջ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի փարզութենէն առաջ (*պատմական ուսումնասիրութիւն*) (1978) *ԹԻԼ* 1-2, էջ 8-66:
 - 23.- Դաւիթ Տարօմացի թարգման Ս. Բարսեղ Հայրապետի «Ի Մնունդ փրկչին» մատին, (1981) *ԹԻԼ* 1-2, էջ 10-56:
 - 24.- Ս. Բենեդիկտոսի վարքը թարգմանուած Ներսէս Լամբրոնացիէն, (1981) *ԹԻԼ* 3-4, էջ 357-395:
 - 25.- Դաւիթ Փիլիսոփայի երեք գրութիւնները, (1984) *ԹԻԼ* 1-2, էջ 29-61:

- 26.- Դաւիթ Փիլիսոփայի երեք գրութիւնները եւ անոր աշակերտ Թեոդորոս Դակոնի անյայտ գրութիւնը, (1984) *ԹԻԼ* 3-4, էջ 183-239:
- 27.- Գրոց գիտի թուականը եւ Վոամշապուհ Հայոց թագաւորին վեցերորդ տարին, (1985) *ԹԻԼ* 1-2, էջ 127-142:
- 28.- «Գիրք Թղթոց»ի քանի մը խնդրական հարցեր: Բարգէն Կթդ.ի երկու մամակները. Ամպեղիս Նպս. Քերստնի եւ Անատոլիս երեք. Մ. Խորենացիի եւ Յովհ. Խալսկոպոսապետի գրութիւնները. «Գիրք Թղթոցի յիշատակարանը, (1985) *ԹԻԼ* 3-4, էջ 238-266:
- 29.- Թեոդորեսոս Կիրացի Եպիսկոպոսին երկու մամակները ուղղուած պարսկահայոց Նւսերիոս եւ Նւղաղ Եպիսկոպոսներուն, (1986) *ԹԻԼ* 1-4, էջ 7-20:
- 30.- Ներսէս Բագրեւանդացի իշխան Հայոց, հեղինակ դաւանաբանական գրութեան մը, (1987) *ԹԻԼ* 1-4, էջ 7-52:
- 31.- Փոս Պատրիարքի թղթակցութիւնը Հայոց հետ, (1988) *ԹԻԼ* 1-4, էջ 7-41, (1989) *ԹԻԼ* 1-4, էջ 37-66, (1990) *ԹԻԼ* 1-2, էջ 7-24:
- 32.- Մովսէս Քերթոզահայր եւ Մովսէս Խորենացի, (1991) *ԹԻԼ* 1-2, էջ 7-25:
- 33.- Աշոտ իշխանին հաւանական թղթակցութիւնը Նիկողոս Ա. Պապին հետ, (1991) *ԹԻԼ* 3-4, էջ 332-345:
- 34.- Գրիգորիս Վկայաւեր եւ հայ հռոմէական յարաբերութիւնները, (1992) *ԹԻԼ* 1-4, էջ 7-30:
- 35.- Քննական նկատողութիւններ, (1993) *ԹԻԼ* 1-4, էջ 7-32:
- 36.- Գառնիի յունարէն արձանագրութիւնը, (1994), (*բացառիկ ԹԻԼ*) էջ 111-116:
- 37.- Արծրունեաց տոհմին Աւետարանը Մլխե թագուհիի անունով ծանօթ, (1994), (*բացառիկ ԹԻԼ*) էջ 117-130:
- 38.- Քննական նկատողութիւններ. Հայ Եկեղեցւոյ տօնացոյցը, (1995) *ԹԻԼ* 1-4, էջ 122-137:
- 39.- Ներսէս Շնորհալի - Միջեկեղեցական յարաբերութիւններ, (1996) *ԹԻԼ* 1-4, էջ 201-236:
- 40.- Ներսէս Շնորհալի. Հայ բիւզանդական եկեղեցական յարաբերութիւններ, (1997) *ԹԻԼ* 1-4, էջ 49-76:
- 41.- Ներսէս Շնորհալի. Հայ բիւզանդական եկեղեցական յարաբերութիւններ, (1998):

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ «ԲԱԶՄԱՎԷՊ»

- 42.- Սեբեոսի պատմության գրքի մասին ֆանի մը լուսարանութիւններ, *Վենետիկ, Ս. Ղազար*, 1973, *թիւ 1*, էջ 139:
- 43.- Քրիստոնէութեան հետքեր Հայաստանի մէջ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի ֆարոգութենէն առաջ, *Վենետիկ, Ս. Ղազար*, 1979, *թիւ 14*, էջ 99:
- 44.- Դաւիթ Տարօնացի քարգման Ս. Բարսեղ Հայրապետի «Ի Ծնունդ Փրկչին» մտին, *յառաջաբան, քննական հրատարակութիւն Հայ բնագրին եւ աշխարհաբար թարգմանութիւն, Վենետիկ, Ս. Ղազար*, 1982, *թիւ 19*, էջ 53:
- 45.- Ներսէս Բագրեւանդացի իշխան Հայոց՝ հեղինակ դաւանարանական գրութեան մը, *Վենետիկ, Ս. Ղազար*, 1989, *թիւ 26*, էջ 56:
- 46.- Քննութիւն Հայ եկեղեցւոյ պատմութեան Ե. եւ Զ. դարերու շրջանին, *Վենետիկ, Ս. Ղազար*, 1991, *թիւ 34*, էջ 130:
- 47.- Զաֆարիա Հայոց Կաթողիկոսի եւ Աշոտ իշխանաց իշխանի թղթակցութիւնը Փոստ Պատրիարքի եւ Նիկոլայոս Ա. Պապին հետ, *Վենետիկ, Ս. Ղազար*, 1992, *թիւ 35*, էջ 100:
- 48.- Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի ձեռնադրութեան թուականը եւ պարագաները, *Վենետիկ, Ս. Ղազար*, 1998, *թիւ 37*, էջ 108:

ԱՌԱՆՁԻՆ ՀԱՏՈՐՆԵՐՈՎ ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՄ ԵՆ.

- 49.- *Les manuscrits grecs de la Bibliothèque de St. Lazare de Venise*, (dans «Tome commémoratif du Millénaire de la Bibliothèque Patriarcale d'Alexandrie»), Alexandrie, 1953, pp. 223-230 (extrait, p. 8).
- 50.- Վարդան Վրդ. Այգեկցի, Խրատք, (*Յառաջաբան, բնագիր 9 ճառերու, ծանոթագրութիւններով հանդերձ*), աշխատասիրեց՝ Հ. Պօղոս Ծ. Վրդ. Անանեան, *Վենետիկ, Ս. Ղազար*, 1950:
- 51.- Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի Ձեռնադրութեան թուականը եւ պարագաները (*Պատմաքննական ուսումնասիրութիւն*), *Վենետիկ, Ս. Ղազար*, 1960, էջ 216:
- 52.- *La data e le circostanze della consacrazione di S. Gregorio Illuminatore* (dans «Le Muséon», Rev. des Etudes Orientales, t. LXXIV), Louvain, 1961, pp. 43-73, 317-360. (Extrait pp. 75).

- 53.- Վարֆ Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի (*Պատմաքննական ընդարձակ ուսումնասիրություն*). Վենետիկ Ս. Ղազար, 1964-69, էջ 520
- 54.- Եւտիֆիոս Կ. Պոլսոյ Պատրիարքին կորսուած եւ անտիպ մէկ գրութիւնը. Յաղագս զանազանութեան բնութեան եւ առանձնաւորութեան: (*Ուսումնասիրություն եւ բնագիր, ծանոթագրություններով եւ իտալերէն թարգմանութեամբ Հանդերձ: (Armeniaca, Mélanges d'Etudes Arméniennes), Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1969, էջ 316-381 (առանձնատիպ էջ 67):*
- 55.- Դաւիթ Փիլիսոփայի երեք գրութիւնները (իտալերէն թարգմանութեամբ հանդերձ), Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1985:
- 56.- «Փրկչին Մայրը» Շրջաբերական նամակ Ն. Ս. Յովհաննէս Պօղոս Բ. Սրբգ. Քահանայապետի (աշխարհաբար թարգմանություն), Վենետիկ, 1988, էջ 101:
- 57.- Զաքարիա Կաթողիկոս Զագեցի, մառֆ, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1995, էջ 545:
- 58.- Կորիւն, Վարֆ Մաշտոցի, *Յառաջաբան, բնագրի վերակազմություն եւ ծանոթագրություններ, աշխատասիրեց՝ Հ. Պօղոս Մ. Վրդ. Անանեան, Իտալերէն թարգմանություն Յ. Աշրաֆեանի, Koriun, vita di Mastoc' (traduzione italiana a cura di Y. Ashrafian), Վենետիկ Ս. Ղազար, 1998, էջ 119:*

ՑԱԽԱԿՑԱԿԱՆ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

Նիւ Եոք, 22 Յուլիս, 1998

Գերյարգելի

Տ. Վարդան Վրդ. Քէշիշեան

Ընդհ. Արքահայր Միսիթարեան Միաբանութեան

Վեցնետիկ

Սիրելի Հայր Վարդան

Երէկ միայն իմացայ անակնկալ եւ վշտալի լուրը Հայր Պօղոս Վրդ. Անանեանի վախճանման: Գիտէի որ վերջին շրջանին առողջական վիճակը կը վատթարանար: Բայց վերջին անգամ երբ զինքը տեսայ ասկէ մէկուկէս տարիներ առաջ, զինք գտած էի աւելի առոյգ եւ ամբողջութեամբ նուիրուած իր հայազիտական պրպտումներուն:

Քաջ գիտէի որ Հ. Պօղոս Անանեան իմ վաղեմի եւ մտերիմ բարեկամներէն մէկն է, որուն հետ կը զգայի ոգեկան ապրումներու, գիտական ուսումնասիրութեան մեթոտի հանգիստութիւններ, որոնք մտաւորական եղբայրութեան բնոյթ տուած էին մեր փոխադարձ յարաբերութեանց:

Իսկապէս խոր է Մեր վիշտը թէ անձնական եւ թէ որպէս Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց: Հայաստանեայց Եկեղեցին, հայկական մշակոյթը, հայկական դասական գրականութիւնը, քրիստոնէական հայրաբանութիւնը կը կորսնցնեն ամէնէն բեղուն մեկնաբաններէն մէկը, պիտի ըսէի՝ հազուագիւտներէն մէկը: Իր ուսումնասիրութիւնները հայագիտութեան մարզին մէջ, թէ հայերէն լեզուով եւ թէ օտար, յատկապէս իտալերէն լեզուով լոյս տեսած, հատորի թէ յօդուածաշարքի ու յօդուածներու կադապարներուն տակ եղած են միշտ յայտնաբերիչ եւ նորութաբեր: Անոնք պիտի մնան տոկուն աղբիւրներ հայոց քրիստոնէական պատմութեան ուսումնասիրութեամբ զբաղող բոլոր գիտնականներուն համար:

Սրտանց կ'աղօթենք իր հոգւոյ խաղաղութեան համար երկնային երանաւէտ ու յաւիտեական կայքերուն մէջ: Բարու-

թեամբ, հոգեւոր լեցունութեամբ օծուն իր անձը վստահ ենք որ փարոսի նման լոյս պիտի ցանէ երիտասարդ միաբաններու կեանքերուն մէջ:

Կ'աղօթենք առ Ամենակալն Աստուած, որ Զեզի Վենետիկի Միթիթարեան Միաբանութեան բոլոր անդամներուն շնորհէ ոյժ եւ կորով՝ որպէսզի շարունակէք Միթիթարեան Միաբանութեան գիտական-մշակութային վաստակը եւ միշտ պայծառ պահէք Հ. Պօղոս Անանեանի յիշատակը:

Հայրական սիրոյ ջերմ ողջունիւ եւ խոր վշտակցութեամբ՝
Աղօթարար՝

ԳԱՐԵԳԻՆ Ա.
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

14 Յուլիսի 1998

Գերյարգելի

Հ. Վարդան Վրդ. Քէշիշեան

Ընդհ. Արքահայր Միթիթարեան Միաբանութեան

Վեներաբել

Խոր ցաւով զալիս ենք մեր վշտակցութիւնը բերելու Միթիթարեան Միաբանութեան բոլոր անդամներին Հ. Պօղոս Վրդ. Անանեանի անակնկալ մահուան առթիւ:

Մատների վրայ հաշուող աստուածաբան վարդապետներից մէկը եւս այսօր բաժանուում է մեզանից թողնելով իր ետին ծաւալուն գիտական աշխատանքները նուիրուած հայ եկեղեցու պատմութեանը եւ բազում հայրաբանական, եկեղեցագիտական հարցերի հետ առնչուող: Մեծ է իր մահուամբ բացուած պալատութիւնը մեր հոգեւոր կեանքում:

Իմաստալից մի կեանք եւս եկաւ իր վերջակէտին, որտեղից սկսւում է հոգեւոր կեանքի բարիքները վայելելու ընթացքը եւ յաւիտենական կեանքի լուսեղէն խորաններում ապրելու մի նոր շրջան:

Թող բարին Աստուած օրհնի նրա անթառամ յիշատակը եւ արժանացնի վայելման անթառամ պսակին երկնաւոր եւ թող Ս. Հոգին միթիթարի Միթիթարեան Միաբանութեան բոլոր անդամներին եւ Հ. Պօղոս Վարդապետի երկնատուր շնորհներով զարդարի յատկապէս Միաբանութեան նոր սերնդի անդամներին:

Մայր տաճարում յատուկ հոգեհանգստեան պաշտօն ենք կատարելու Հ. Պօղոս Վրդ. Անանեանի բարի յիշատակին նուիրուած եւ նրա հոգու խաղաղութեան համար, 20 Յուլիս Երկուշաբթի օր մեռելոց յիշատակին եւ նուիրուած Վարդավառի տօնի յաջորդող օրը:

Խոնկ եւ աղօթք եւ օրհնութիւն Հ. Պօղոս Վրդ. Անանեանի հոգւոյն:

Յիշատակն արդարոց օրհնութեամբ եղիցի. ամէն:

Ի դիմաց Մայր Աթոռի Միաբանութեան՝

Ներսէս Արքեպիսկոպոս Պոգապալեան
Դիւանապետ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի

Յուլիս 23, 1998

Մեծարգոյ

Հ. Վարդան Վրդ. Քէշիշեան

Ընդհ. Արքահայր Մխիթարեան Ուխտին

Վեցնտիկ

Գերյարգելի Հայր,

Խորունկ վիշտ պատճառեց մեզի անձնապէս՝ ինչպէս նաեւ թեմիս հոգեւոր դասուն եւ մտաւորական շրջանակներուն՝ Հ. Պօղոս Մ. Վրդ. Անանեանի մահուան գոյժը: Բօթը հասաւ մեր ափերը համակարգիչի լրատուական սպասարկութեանց միջոցաւ:

Հանգուցեալը հանրածանօթ էր մեր շրջանակներուն մէջ իր հայագիտական ծանր վաստակով եւ որպէս երբեմնի երախտաշատ արբանյորը մեծանուն Մխիթարեան Ուխտիդ: Զինք կը ճանչնայինք որպէս իսկական ժառանգորդը եւ հետեւորդը Մխիթարեան մեծերուն՝ Զամչեանի, Աւետիքեանի, Աւգերեան եղբայրներու, Բագրատունիի, Հիւրմիւզի, Ալիշանի եւ բազում այլոց:

Կրնաք վստահ ըլլալ, որ ազգը երախտագիտութեամբ պիտի յիշէ հանգուցեալը՝ այն բազմաթիւ եւ բազմարժէք բանասիրական ուսումնասիրութիւններուն դիմաց, որոնք կարեւոր աւանդ մը կը կազմեն մեր ուսումնական երիտասարդները դաստիարակելու համար բանասիրական մարզէն ներս, եւ օտար գիտական աշխարհին ծանօթացնելու համար մեր պատմութիւնը եւ մատենագրութիւնը:

Աստուածահաճոյ, ազգօգուտ եւ վաստակաշատ կեանքի մը վախճանը կը տրտմեցնէ մեզ՝ հակառակ Ս. Պօղոս Առաքեալի ծանօթ խրատականին, որովհետեւ գիտենք որ Հ. Անանեանի նման հիններ փոխարինելը այս օրերուն շատ դժուար է: Կը մաղթենք որ Հ. Անանեան եւս իր կարգին ունենայ հետեւողներ Զեր Ուխտի անդամ երիտասարդ միաբաններուն մէջ:

Թող Տէր Աստուած իր երկնային լոյսերուն արժանացնէ Հ. Անանեանի հոգին եւ մխիթարութիւն պարգեւէ Մխիթարի Տան զաւակներուն՝ այս մեծ կորուստին առիթով:

Սիրոյ ողջունիւ՝

Աղօթակից

Խաժակ Արք. Պարսամեան
Առաջնորդ Ամերիկայի Արեւելեան Թեմի

14 Յուլիսի 1998 թ.

Մխիթարեան Միաբանութեանը
Ընդհանրական Արքահայր
Հ. Վարդան Վրդ. Քէշիշեանիմ
Վեցնտիկ-Իտալիա

Յարգարժան Հայր Վարդան

Հայր Պօղոս Վարդապետ Անանեանի մահուան լուրը խորապէս վշտացրեց մեզ. մեծ կորուստ է կրել ո՛չ միայն Մխիթարեան միաբանութիւնը, այլեւ՝ հայ բանասիրութիւնը, հայագիտութիւնը եւ հայ միջնադարագիտութիւնը ընդհանրապէս: Հայր Պօղոսը՝ «Հայր վարժապետը» մեր ժամանակի խոհուն, ներհուն եւ իսկապէս վաստակաշատ ու արդիւնաւոր մի բացառիկ մտաւորական էր. նրա ստեղծած գիտական-գրական վաստակը մեր ազգային գիտութեան համար ունի ո՛չ միայն գործնական, այլեւ՝ ուսուցողական տեւական արժանիքներ ու նշանակութիւն: Իրենից յետոյ մնացողներին խնդիրն է՝ այդ ժառանգութիւնից լաւագոյնս օգտուել կարողանալը, մեր շատ կարեւոր մի խնդիրն էլ այն է, որ Մխիթարեան միաբանութիւնն ունենայ Հայր Պօղոսի արժանիքների տէր նոր միաբաններ, որով եւ միայն որով հնաւոր է Մեծն Մխիթարի ու Մխիթարեան ոգին վառ պահելը:

Յիշատակն արդարոց օրհնութեամբ եղիցի:

Վշտով եւ սրտի ցաւով՝

Գեորգ Տէր-Վարդանեան
Տնօրէն Հայաստանի Ազգային Գրադարանի

